EN NY KURS FOR LIBANON?

I flere måneder har demonstranter tatt til gatene i libanesiske byer med krav om politikerklassens avgang og en ny retning for det kriserammede landet.

I hvilken grad markerer protestene begynnelsen på noe nytt?

ESSAY av MAGNUS DØLERUD, JON NORDENSON & ERLING LORENTZEN SOGGE

DEN 17. OKTOBER 2019 brøt det ut voldsomme, landsomfattende demonstrasjoner i Libanon. Fra Tripoli i nord til Tyr i sør strømmet hundretusener ut i gatene og markerte sin avsky mot korrupsjon, vanstyre, og myndigheter som ikke hadde evnet å dra landet ut av en voksende økonomisk krise. «Alle betyr alle,» ropte folk under det som nå blir kalt «oktoberrevolusjonen». Kravet var intet mindre enn at alle politikerne skulle gå av og erstattes av teknokrater og fagfolk. Den første seieren kom da statsminister Saad al-Hariri meldte sin avgang to uker senere. Mens demonstrasjonene raser videre, har president Michel Aoun desperat forsøkt å tette det rådende politiske vakuumet. I desember fikk akademikeren og den selverklært «uavhengige» Hassan Diab oppdraget med å danne ny regjering; dette med godkjenning fra iransk-støttede Hizballah. Har oktoberrevolusjonen, som mange demonstranter hevder, satt Libanon på en ny kurs?

PÅ RANDEN AV KOLLAPS

I media kunne man lese at det var innføringen av en ny avgift som hadde utløst opptøyene i Libanon. Da kommunikasjonsminister Jamal al-Jarrah informerte sine landsmenn om at regje-

ringen planla å skattlegge gratis internettbaserte kommunikasjonsmidler som WhatsApp og FaceTime, var dette imidlertid bare den berømte dråpen som fikk begeret til å renne over. Libanon var preget av kriser og vanstyre. På dette tidspunktet hadde over hundre skogbranner herjet i landet i flere dager, uten at staten evnet å reagere. Mens ulønnede brannmannskap kjempet mot flammene alene, ble det klart at tre slukningshelikoptere, som i sin tid ble overlevert til staten som gave, hadde blitt stående på bakken grunnet manglende vedlikehold.¹

Mest prekært var og er imidlertid landets økonomiske problemer. Som et av verdens mest gjeldstyngede land var Libanon også på vei inn i en valutakrise. Minkende pengeoverføringer fra libanesiske fremmedarbeidere i Gulfen hadde over mange år ført til en mangel på amerikanske dollar, som er en integrert del av landets økonomi. Da sentralbanken til slutt svarte med å innføre restriksjoner på uttak av dollar, sendte dette sjokkbølger inn i importnæringen, mens verdien til det libanesiske pundet stupte for første gang siden slutten av 1990-årene. Foruten å gjøre det vanskelig for folk å betale leie, skolepenger og andre utgifter som typisk håndteres i dollar, har dette

Demonstranter feirer statsminister Saad al-Hariris avgang.

ført til redusert kjøpekraft, og en devaluering vil gå hardt utover folks sparepenger. Konsekvensene for importen er også merkbare, med tidvis mangel på drivstoff og andre essensielle varer som resultat. Også statlige institusjoner sliter med å betale for seg, noe som blant annet har ført til et midlertidig drastisk fall i statens allerede mangelfulle elektrisitetsforsyning.

Mens eksperter advarte mot faren for økonomisk kollaps,² evnet ikke en handlingslammet regjering å vedta nødvendige reformer. Den politiske vranglåsen hadde blitt forverret gjennom sommeren etter at militser tilhørende to ministre hadde åpnet ild mot hverandre. Da kommunikasjonsminister al-Jarrah i denne situasjonen foreslo å tette budsjett hull ved å skattlegge gratis internet-tjenester, var det et slag i ansiktet for mange. Tålmodigheten til libaneserne tok slutt. Demonst-

rasjonene som brøt ut, handlet ikke bare om å kaste de sittende politikerne. Flere tok også til orde for å fjerne det de opplevde som den største bremseklossen for reform: statsmodellen som siden 1940-årene har fordelt politisk makt basert på etno-religiøs tilhørighet. Som en rekke fremtredende libanesere nylig påpekte, har de økonomiske og politiske krisene som i årevis har tyrnget Libanon, sitt opphav i «et dysfunksjonelt sektersk system» som igjen har lagt til rette for en «kultur for korrupsjon og sløsing».³

EN FORDELINGSSTAT

Helt siden området var en del av Det osmanske riket, har tanken om konsensus vært sentral for å opprettholde stabilitet og fordele politisk makt i Libanon. Landets konsosierte styremodell tilsier at maktposisjoner fordeles etter den antatte størr-

elsen på atten etno-religiøse grupper, at beslutninger er basert på konsensus, og at flest mulig parter tar del i prosessen. Denne modellen løftet den gryende staten ut av store politiske spenninger ved løsrivelsen fra Frankrike i 1943. En justering av samme modell fikk riktignok slutt på krigen i 1989, men gjorde lite for å løse de underliggende konfliktene. Systemet videreførte og tilspisset en sekterisk samfunnsorden, der religiøs identitet og politiske interesser ble knyttet sammen i et gjensidig forsterkende forhold som ofte har vært til hinder for konstruktiv enighet mellom gruppene.

Samtidig har den konsosierte ordningen skapt et tregt og lite endringsvillig politisk system. I praksis har det lagt grunnlaget for en slags desentralisert stat der en bred ansamling religiøse ledere, partiledere (som gjerne er tidligere militsledere eller fra familier som historisk har hatt makt lokalt) og samfunnstopper har kunnet etablere seg som mellomledd mellom stat og borger. Disse lederne har fordelt statlige ressurser — alt fra jobber i det offentlige til strømgeneratorer og parkeringsplasser—i bytte mot politisk lojalitet. Dette er det Reinoud Leenders har kalt en *fordelingsstat*,⁴ hvor politikere kanaliserer offentlige ressurser til «sine» grupper i befolkningen, men også til egne selskaper eller allierte forretningstopper. Slik blir korrupsjon en del av det daglige.

Ikke overraskende er det slik at de med færrest økonomiske ressurser også er de som blir mest avhengige av sine lokale ledere (alternativt *høvding*, arabisk: za'im, som libaneserne sier), og ofte blir innlemmet i deres ideologiske universer. Den libanesiske forskeren Rima Majed har formulert konsekvensene av dette systemet på følgende måte: «(...) libanesiske borgere er fanget i et system hvor deres eksistens som sådan i den moderne nasjonalstaten er betinget av deres sekteriske tilhørighet, og deres politiske representasjon og tilgang til statlige ressurser be-

stemmes av deres sekteriske ledere, deres *patroner*.»⁵ På toppen av dette blir politiske spenninger på mikronivå ytterligere forsterket av regionale konfliktlinjer ettersom libanesiske politikere lenge har søkt støtte hos internasjonale stormakter for å utmanøvrere sine lokale rivaler. Tilsvarende har regionale og internasjonale aktører benyttet innflytelsen til å forfølge egne ambisjoner, og konflikter andre steder kommer derfor ofte til uttrykk i Libanon. I dagens Libanon støtter USA, Frankrike og Saudi-Arabia Hariris sunni-dominerte 14. mars-allianse, mens Iran og Syria støtter sjiamuslimske Hizballah og 8. mars-alliansen, som også inkluderer det innflytelsesrike kristne partiet Den frie patriotiske bevegelsen.

Summen av det hele er et system som til tross for stadig flere kriser prioriterer konsensus og det bestående med henvisning til behovet for stabilitet. Politiske ledere beriker seg på bekostning av staten, men gjør seg samtidig uunnværlige for «sine» grupper gjennom fordeling av ressurser. Systemet er dermed vanskelig å bryte ut av økonomisk, sosialt og politisk. Samtidig er det altså et system mange av demonstrantene tillegger skylden for dagens situasjon.

TIL KAMP MOT SYSTEMET

De pågående protestene har blitt skildret som banebrytende fordi demonstrantene krever en fundamentalt ny retning og har langet ut mot sine ledere på tvers av etniske, religiøse og økonomiske skillelinjer. Slagordene har vært rettet mot alle politiske ledere og har vært langt hardere – og til tider grovere – enn tidligere. Landets svært upopulære utenriksminister, som også er president Aouns svigersønn og leder av partiet Aoun i sin tid grunnla, har vært mål for et av de mest eksplisitte: «Hela hela hela ho, Gebran Basil, dra til helvete».⁶ Frykten for å konfrontere det politiske lederskapet er tilsynelatende borte. Dette kommer tydelig til uttrykk i det etter hvert

ikoniske bildet av en kvinnelig demonstrant som sparker en politikers livvakt – vedkommende er bevæpnet med et automatgevær.⁷ I tillegg gjaldt det altså alle, noe som i enkelte tilfeller ble presisert eksplisitt. Hizballah og dets leder Nasrallah har lenge profilert seg som en revolusjonær bevegelse som kjemper mot det korrupte systemet, men demonstrantene slo fast at «alle betyr alle, og Nasrallah er en av dem [det korrupte politiske lederskapet]».

Uttrykk for solidaritet og fellesskap på tvers av religiøse og geografiske skillelinjer har også vært en fremtredende del av protestene. Demonstranter i den sunni-dominerte byen Tripoli i nord har jevnlig ropt slagord til støtte for dem som protesterer i sjia-dominerte byer i sør, ikke minst da sistnevnte ble angrepet av tilhengere av Hizballah og Amal-partiet (noe som senere også skjedde i Beirut). Fra sør har man gjort det samme til støtte for dem i nord, eller i Beirut. Da en demonstrant ble skutt og drept av medlemmer av hæren i Beirut, ble det markert over hele landet, i Tripoli også gjennom et veggmaleri. Demonstrantene stod med andre ord samlet mot alle «sine» ledere.

Dette er imidlertid ikke første gang en slik mobilisering på tvers av skillelinjer finner sted i Libanon, ei heller første gang kravet om systemforandring trekkes frem. Under den libanesiske borgerkrigen stod ikke bare militser og grupper med ulik tilhørighet mot hverandre, krigen og den sekteriske rivaliseringen skapte i 1980-årene en økonomisk krise som på mange måter ligner dagens situasjon. Verdien på det libanesiske pundet stupte, prisene på grunnleggende varer gikk i taket, og store deler av befolkningen mistet jobben eller fikk ikke utbetalt lønn.⁸ Aktivister pekte den gang på det åpenbare: at alle led like mye, uavhengig av om en var kristen eller muslim, sunni eller sjia, og la stor vekt på tverrsekterisk mobilisering og slagord som fremhevet nasjonal

enhet. Gitt de økonomiske aspektene ved både krisen og systemet var det ikke overraskende arbeiderbevegelsen som gjennom sitt nasjonale paraplyorgan best lyktes med å samle aktivister og sivilsamfunnsgrupper på tvers av både religiøse og formelle politiske skillelinjer. I 1987 samlet Konføderasjonen av libanesiske arbeidere et sted mellom hundre tusen og to hundre tusen demonstranter i Beirut i protest mot den økonomiske og sosiale krisen, men også mot korrupte ledere og den sekteriske splittelsen som de mente

De økonomiske og politiske krisene som i årevis har tyrnet Libanon har sitt opphav i «et dysfunksjonelt sekterisk system».

elitene hadde dyrket frem.⁹ Etter krigen så imidlertid Libanons politiske ledere arbeiderbevegelsen som en trussel mot sine interesser og den økonomiske politikken de førte, og oppløste i praksis konføderasjonen og koopterte nesten alle uavhengige fagforeninger.¹⁰

Kravene og mobiliseringen som nå pågår, er således ikke unik i Libanons historie. En vesensforskjell er at demonstrantene nå, fremstiller seg som lederløse. Ingen tilsluttende organisasjoner eller aktivistbevegelser ønsker å stille seg i front. Dette er kanskje en naturlig reaksjon på protestbølgene under søppelkrisen i Libanon i 2015, da en rekke politiske bevegelser forsøkte å kapre en gryende folkebevegelse og slå politisk mynt på opprøret.

Samtidig er det et åpent spørsmål om det er mulig å endre det politiske systemet uten sterke institusjoner som står utenfor den politiske sfæren og kontrollen til dagens lederskap. Historisk sett har en broket allianse av politikere, forretningskarteller og religiøse ledere funnet et felles pro-

sjekt i å forsøke å avlede enhver debatt om klasse og sosioøkonomiske vilkår ved å vise til sekterske konfliktlinjer og slik understreke folkets behov for å holde fast ved sine respektive formyndere.¹¹ Dette fikk vi se i praksis da ledere for Hizballah og Amal, representanter for landets sjia-befolkning, som i stor grad også utgjør Libanons økonomiske underklasse, manet sine støttespillere til å trekke seg fra gatene og sette sin lit til det etablerte. Etter en kort uke avtok demonstrasjonene i Sør-Libanon, der disse to partiene står sterkt.

Også i Beirut begynte opprøret etter hvert å koste mye for dem som ikke lenger hadde råd eller mulighet til å ta seg fri fra jobb. Dette førte også til mange krasse meningsutvekslinger om opprørets virkemidler, slik som å stenge veier og hovedfartsårer. Bildet er riktignok ikke helt entydig: I Tripoli, også tradisjonelt en typisk arbeiderklasseby, har mobiliseringen fortsatt på et høyt nivå over svært lang tid. En forklaring på dette kan være at Tripoli har vært dominert av en relativt liten gruppe sunnimuslimske politikere (og forretningsmenn) som i stor grad har tatt befolkningens lojalitet for gitt. Dette har kommet til uttrykk gjennom at Tripoli lenge har vært sterkt nedprioritert, noe som igjen har ledet til blant annet forfallende infrastruktur og mangel på arbeidsplasser. Like fullt er det ingen tvil om at mange ikke har muligheten til å «bryte med» systemet uten et alternativ, og det politiske lederskapet ser da også så langt ut til å holde på som før.

SJANSESPILL FRA HIZBALLAH

Hariris avgang satte regjeringspartneren Hizballah i en vanskelig situasjon. Siden 2016 hadde en strategisk allianse mellom de to erkerivalene, samt Den frie patriotiske bevegelsen, sikret en slags stabilitet i det politiske systemet. Hariri var politisk svak og fikk utrettet lite, men som en venn av Vesten var han en viktig partner for iransk-støt-

tede Hizballah, som er svært tynget av amerikanske økonomiske sanksjoner. Hizballah stod dermed overfor et dilemma: enten å gå i opposisjon, eller gå inn for en ny regjering utelukkende bestående av sine egne politiske støttespillere og slik risikere ytterligere sanksjoner. Støtten til ovennevnte Hassan Diab som statsministerkandidat var et tydelig steg i sistnevnte retning.

Valget av Diab, som i skrivende stund fremdeles har til gode å innta statsministerkontoret, er alt annet enn tilfeldig. Han er akademiker og ikke formelt tilknyttet en politisk bevegelse, og det kan virke som om det er ment at han til en viss grad skal kunne innfri demonstranternes krav om en regjering av fagfolk heller enn av etablerte politikere. Selv om han tilsynelatende er en teknokrat, er det imidlertid få eller ingen som tror han vil operere uavhengig av partene som har gitt ham makt. Selv om situasjonen er utfordrende for de etablerte partiene, er denne typen spill og forhandlinger en del av deres etablerte praksis.

DER LIBANONS FREMTID DISKUTERES

På dette tidspunktet er det dermed liten grunn til å snakke om en ny kurs for Libanon. Uten en sterk fagbevegelse, eller en bred og robust politisk strømning med en sekulær visjon som ønsker å utfordre de eksisterende maktstrukturene, er det liten grunn til å tro at noen aktør vil være i stand til å danne et alternativ til en stadig mer dysfunksjonell statsmakt. Dette selv om hele politikerklassen på mirakuløst vis skulle gå av. Så langt ser det ut til å herske enighet blant aktivistene om at selve tanken på å søke makt er så skitten og tabubelagt at det er vanskelig å snakke åpent om hvem som burde styre landet. Det finnes dog unntak, og aktivister har funnet enkelte institusjonelle arenaer hvor de kan påvirke situasjonen i landet. Ett talende eksempel er at Melhem Khalaf, en av pionerene innen anti-sekterisk aktivisme i 1980-årene, i november ble stemt inn som leder av

Beiruts innflytelsesrike advokatforening og umiddelbart satte i gang en granskning av lovgivningen som regulerer bankenes virksomhet.

Dette betyr heller ikke at slike samtaler ikke skjer på et lokalt plan. Gjennom hele opprøret har folk samlet seg i ulike samtalesirkler der de har diskutert iherdig hvordan de ser for seg at nabolagene deres kan organiseres bedre. På ulike steder i landet har demonstranter også gjort et poeng av å trenge seg inn i og ta i bruk deler av bylandskapet som de tidligere i liten grad har hatt tilgang til. Et godt eksempel er det strengt bevoktede kommersielle distriktet i Beirut sentrum, som inntil nylig har vært forbeholdt rike libanesere og vestlige turister. Det å ta tilbake avspærrede, private områder, og igjen å gjøre disse tilgjengelige for offentligheten som steder der Libanons fremtid diskuteres, er i seg selv grense-sprengende handlinger. De som deltar i protestene, har gjort seg viktige erfaringer og ikke minst fått nye forventninger. Libaneserne har gjenopptatt en form for systemkritikk og tverrsektærisk mobilisering som har vært marginal på denne siden av borgerkrigen.

Libanon har ingen tid å miste. Mens landets politikere ser ut til å vente på at det hele skal blåse over, vokser både den økonomiske krisen og sinnet i gatene. Folk merker konsekvensen på kroppen, og det er langt fra gitt at en ny regjering vil evne å løse flokene. Om en ny kurs kommer, eller i verste fall tvinger seg frem på grunn av statskollaps, finnes det et håp om at libaneserne vil huske erfaringene av solidaritet og samhold fra oktoberrevolusjonen.

• f •

JON NORDENSON er postdoktor ved Institutt for kulturstudier og orientalske språk, UiO; ERLING LORENTZEN SØGGE er postdoktor ved Institutt for kulturstudier og orientalske språk, UiO; MAGNUS DØLERUD er historiker og redaktør i Universitetsforlaget.

- 1 Abby Sewell, «Why are Lebanon's firefighting helicopters grounded?», *The Daily Star*, 15. oktober 2019. URL: dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2019/Oct-15/493585-why-are-lebanons-firefighting-helicopters-grounded.ashx (sist besøkt: 15. januar 2020).
- 2 Joseph Habboush, «Is it too late to save Lebanon from financial collapse?», *Middle East Institute*, 6. september 2019. URL: mei.edu/publications/it-too-late-save-lebanon-financial-collapse (sist besøkt 15. januar 2020)
- 3 Firas Abi Nassif et al., «Lebanon's Economic Crisis: A Ten Point Action Plan for Avoiding a Lost Decade. A Citizen Initiative», *Carnegie Endowment for International Peace*, 6. januar 2020. URL: carnegie-mec.org/2020/01/06/lebanon-economic-crisis-ten-point-action-plan-for-avoiding-lost-decade-pub-80704 (sist besøkt 14. januar 2020).
- 4 Reinoud Leenders, *Spoils of Truce: Corruption and State-Building in Postwar Lebanon* (Ithaca: Cornell University Press, 2012).
- 5 Rima Majed, «The Political (or Social) Economy of Sectarianism in Lebanon», *The Middle East Institute*, 7. november 2017. URL: mei.edu/publications/political-or-social-economy-sectarianism-lebanon (sist besøkt 14. januar 2020).
- 6 De som kan arabisk og kjenner til det opprinnelige slagordet, vil selvsagt se at dette langt fra er noen direkte oversettelse.
- 7 Se for eksempel: Maria Zakhour, «The Kick-Ass Icon of the Lebanese Revolution Just Got Married Amid the Protest», *The 961*, november 2019. URL: the961.com/news/the-kick-ass-icon-of-the-lebanese-revolution-just-got-married-amid-the-protest (sist besøkt 15. januar 2020).
- 8 Boutros Labaki og Khalil Abou Rjeily, *Bilan des guerres du Liban 1975–1990* (Paris: Éditions L'Harmattan, 1992).
- 9 Magnus Dølerud, «The Anti-war Movement in Lebanon, 1975–1990», i *The Routledge History of World Peace since 1750*, red. Christian P Peterson, William M Knoblauch, og Michael Loadenthal (Abingdon: Routledge, 2019), 296–306.
- 10 Hannes Bauman, «Social Protest and the Political Economy of Sectarianism in Lebanon», *Global Discourse*, vol. 6, nr. 4 (2016), 634–49. Se også: Rima Majed, «The Political (or Social) Economy of Sectarianism in Lebanon», 7. november 2017, *The Middle East Institute*. URL: mei.edu/publications/political-or-social-economy-sectarianism-lebanon (sist besøkt 14. januar 2020).
- 11 Bassel F Salloukh et al., *The Politics of Sectarianism in Postwar Lebanon* (London: Pluto Press, 2015), 3.